

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερούται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Ευαγγέλου Σδράκα, Ο Μέγας Αλέξανδρος ως υιός του Θεού Άμμωνος-Διός

Δ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.1025](https://doi.org/10.12681/makedonika.1025)

Copyright © 2015, Δ. Κανατσούλης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κανατσούλης Δ. (1972). Ευαγγέλου Σδράκα, Ο Μέγας Αλέξανδρος ως υιός του Θεού Άμμωνος-Διός. *Μακεδονικά*, 12, 517–521. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1025>

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Michael Zahrt, Olynth und die Chalkidier, Untersuchungen zur Stadtbildung auf der Chalkidischen Halbinsel im 5. und 4. Jahrhundert v. Chr. Vestigia, Beiträge zur alten Geschichte, München 1971, Bd. 14, σελ. 280.

Ἄν καὶ μὲ τὴν ἀρχαίαν Χαλκιδικὴν πολλοὶ ἠσχολήθησαν εἰς τὸ παρελθὸν εἰς αὐτοτελεῖς καὶ μὴ ἐργασίας, ὡς οἱ M. Gude, F. Hampl, I. Παπασταύρου, D. M. Robinson, A. B. West κ.ά., ἐν τούτοις μία νέα μελέτη, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐλαμβάνοντο ὑπ' ὄψιν τὰ πορίσματα τῶν ἀπὸ τοῦ 1922 μέχρι σήμερον γενομένων εἰς τὸν χρόνον τῆς Χαλκιδικῆς ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν καὶ θὰ ἐγίνετο καλλιτέρα ἀξιολόγησις τῶν ἀρχαίων πηγῶν καὶ πρὸ παντὸς τῶν Ἀθηναϊκῶν φορολογικῶν καταλόγων, ἦτο ἀπαραίτητος. Τὴν ἀνάγκην ταύτην καλύπτει, νομίζομεν, τὸ προσφάτως ἐκδοθὲν ὑπὸ τῆς Kommission für alte Geschichte und Epigraphik des deutschen archaeologischen Instituts τοῦ Μονάχου βιβλίον τοῦ κ. Michael Zahrt.

Ἡ ἐργασία διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον (σ. 4-121) ὁ σ. ἀσχολεῖται μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς Χαλκιδικῆς, ἦτοι μὲ τὴν προέλευσιν τῶν ἐπὶ Θράκης Χαλκιδέων, τὴν ἀποικιακὴν χρόαν καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Χερσονήσου, τὰς ἐνταχθεῖσας πόλεις τῆς Χαλκιδικῆς εἰς τὴν ἀττικοδηλιακὴν συμμαχίαν, τὸν σχηματισμὸν τοῦ κράτους τῶν Χαλκιδέων κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα καὶ τὴν διάλυσιν αὐτοῦ μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην, τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν Χαλκιδικῶν πόλεων, τοὺς Χαλκιδεῖς, κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα καὶ τὴν διάλυσιν αὐτῆς, ἐν συνεχείᾳ πραγματεύεται περὶ τῶν περαιτέρω τυχῶν τῆς Χαλκιδικῆς κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ τῶν νεοϊδρυθεισῶν τότε πόλεων ἐπ' αὐτῆς (Θεσσαλονίκη, Κασσάνδρεια, Οὐρανούπολις). Εἰς τὸ δεύτερον μέρος (σ. 142-254) περιλαμβάνει πίνακα 110 περίπου πόλεων καὶ καταφνημένων περιοχῶν. Ἐνταῦθα ἐξετάζει τὴν ἱστορίαν, τὴν θέσιν καὶ τὸ μέγεθος ἐκάστης πόλεως, τὰς σχέσεις μὲ τὴν Ὀλυθον καὶ ἰδίως μὲ τὸ κοινὸν τῶν Χαλκιδέων, μὲ τὴν ἀθηναϊκὴν συμμαχίαν κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα, ὡς καὶ τὰς σχέσεις μὲ τὴν Μακεδονίαν. Τέλος προσθέτει πλουσίαν βιβλιογραφίαν κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν (255-254), λίαν καταποτιστικὸν πίνακα περὶ τῶν ἀρχαίων πηγῶν, ἐπιγραφῶν καὶ παπύρων (260-272) καὶ πίνακα γεωγραφικῶν ὀνομάτων, προσώπων καὶ πραγμάτων (273-280). Ἡ σημαντικώτερα ὁμως προσφορά τοῦ ἔργου τούτου εἶναι ὅτι τὸ πρῶτον ἐπεχειρήθη βάσει τῶν ἀρχαίων πηγῶν καὶ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως λόγῳ αὐτοψίας τοῦ ἐδάφους νὰ καθορισθοῦν τὰ ὄρια ὄλων τῶν χαλκιδικῶν πόλεων, ὡς καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ ἀποικιακοῦ ἐδάφους.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

Εὐάγγελος Σδράκα, Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ὡς υἱὸς τοῦ Θεοῦ Ἄμμωνος-Διός. «Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης», ΙΣΤ', σελ. 110 (ἀνάτυπον).

Ἄφ' οὗτο ὁ Ulrich Wilcken εἰς τὴν περισπούδαστον μελέτην του: Alexanders Zug in die Oase Siwa ἐν S-B. der Berliner Akademie, philol.-hist. Klasse vom 29. Nov. 1928, σελ. 576-603 (βλ. τοῦ ἰδίου καὶ Alexanders Zug zum Ammon, ein Epilog. S-B. Berl. Akademie 1930, Nr. X, σελ. 159-176 καὶ Zur Entstehung des hellenistischen Königskultes. S-B. Berl.

Akad. 1938, Nr. XXVIII, σελ. 299-302) ἐπραγματεύθη τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος εἰς τὴν Λιβυκὴν ἐρημον, πλεῖστοι τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν ἠσχολήθησαν μὲ τὸ αὐτὸ θέμα ἕκτοτε μέχρι σήμερον (π.χ. Berve, *Gnomon* 5 (1929) 370-386. Hans Lamer, *Alexanders Zug in die Oase Siwa*, *Klio* 24 (1931) 63-69. Lehmann-Haupt, *Zu Alexanders Zug in die Oase Siwa*, *Klio* 24 (1931) 169-190. G. Radet, *La consolation de l'oracle d'Ammon par Alexandre*, *Mélanges Bidez* II (1934) 779 κ.έ. W.W. Tam, *CAH* VI (1933) 377 κ.έ., καὶ Alexander the Great 1948 (μετάφρ. γερμ. ὑπὸ Gisela Spreen Héracourt καὶ Will Héracourt, Alexander der Grosse, Darmstadt 1968). Fr. Taeger, Alexander der Grosse u. die Anfänge des hellenistischen Herrscherkults, *Hist. Zeitschr.* 172 (1951). 'Απ. Δασκαλάκη, 'Η θεοποίηση τοῦ Μ. 'Αλεξάνδρου, 'Επιστημ. 'Επετηρ. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπ. 'Αθηνῶν 1959/60, σελ. 36-179 καὶ ἄλλοι πολλοί). Πολλὰ δὲ προβλήματα, τὰ ὅποια προκύπτουν λόγῳ τῶν ἀλληλοσυγκρουομένων καὶ ἐλλειπῶν πηγῶν μας, ἱκανοποιητικῶς συνεζητήθησαν: Οὗτω π.χ. ποία ἦσαν τὰ ἐλατήρια, τὰ ὀδηγήσαντα τὸν Μ. 'Αλέξανδρον, ἀπομακρυνθέντα ἐκ τῶν βάσεών του, νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ μαντεῖον τῆς ἐρήμου, τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ἀλάνθαστον (ἀ τ ρ ε κ έ ς), πολιτικοὶ λόγοι, ὡς ἡ ἐπικράτησις του κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀποφασιστικὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν, ἡ κυριαρχία του ἐπ' ὅλοκληρον τοῦ κόσμου, ἡ τιμωρία τῶν δολοφόνων τοῦ Φιλίππου, ἡ συναισθηματικοὶ λόγοι καὶ ρομαντισμὸς τῆς τοῦ νεαροῦ βασιλέως ἢ προσωπικῆς τῆς διάθεσις ἀμίλλης πρὸς τοὺς προγόνους του Περσῆα καὶ 'Ηρακλέα, ἢ ἡ διαπίστωσις αὐτοῦ περὶ τῆς καταγωγῆς του ἐκ τοῦ 'Αμμωνος-Διός (Ammonsohnschaft), τὸ ὅποιον μάλιστα ὑφ' ὄλων τῶν ἐρευνητῶν, πλην ἐξαίρεσέων τινων, θεωρεῖται ὡς τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς ἐπισκέψεώς του εἰς τὸ μαντεῖον, κ.ά. 'Ακόμη πολὺ ἡμφεσβητήθη ἡ παρά τῷ Διοδώρῳ XVII, 51 καὶ τοῖς ἄλλοις ἱστορικοῖς (Πλούταρχος, Κούρτιος Ροῦφος) ἀπαντήσα προσφώνησις τοῦ 'Αλεξάνδρου ὡς υἱοῦ τοῦ Διός, ἂν δηλ. αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπλοῦς χαιρετισμὸς τοῦ προφήτου-Ιερῆως, συνήθης ἄλλωστε διὰ τοὺς Αἰγυπτίους Φαραῶν, ἢ ἀποτελεῖ μέρος τοῦ χρησιμοῦ. Τοῦτοια ἔσαν τὰ προβλήματα, τὰ ὅποια τίθενται ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν καὶ διάφοροι αἱ λύσεις καὶ ἀπαντήσεις, δίδονται ὑπ' αὐτῶν. Ὁποσδήποτε πολὺ ἐβοήθησε τὴν ἐρευναν πρὸς ἐξαγωγήν ὀρθῶν συμπερασμάτων ἢ γενομένη ὑπὸ τοῦ Wilcken καὶ ἄλλων ἐρευνητῶν ἀνάλυσις καὶ κριτικὴ τῶν ἀρχικῶν πηγῶν (Καλλιζάνθων, 'Αριστόβουλος, Πτολεμαῖος, Κλείταρχος), ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀντλοῦν οἱ μετέπειτα ἱστορικοὶ 'Αρριανός, Πλούταρχος, Κούρτιος Ροῦφος, 'Ιουστίνος, Διόδωρος καὶ οἱ ὅποιοι δίδουν εἰς ἡμᾶς τὰς εἰδήσεις περὶ τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον. Παρὰ τὸ ἐπιτελεσθῆν ὁμως ἀξιόλογον ἔργον τῶν ἐρευνητῶν, ἐν τούτοις ἡ συζήτησις περὶ τὸν 'Αλέξανδρον, τὰ ὅποια θέτει ὑπ' ὄψιν τοῦ θεοῦ, ἀποδεικνύει διὰ τὸν πηγῶν ὅτι τὸ κύριον κίνητρον, τὸ ὅποιον ὤθησε τοῦτον εἰς τὸ μαντεῖον, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ εἰς ἐσωτερικοὺς παράγοντας, εἰς ἰσχυρὰς ἐσωτερικὰς δυνάμεις, αἵτινες ὄφειλοντο εἰς τὴν θρησκευτικότητα καὶ εὐσέβειαν αὐτοῦ. Ὁ σ. πιστεύει ὅτι ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης, ἡ ὁποία συνεχῶς συνδύετο τὸν 'Αλέξανδρον καθ' ἅπαντα τὸν βίον, διεδραμιάτισε τὸν πρῶτον ρόλον εἰς τὴν ἀπόφασίν του πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ 'Ιεροῦ τοῦ 'Αμμωνος, ἀποκλείει δὲ ἢ θέτει ἐν κατωτέρῳ μοίρῃ τὸν ρομαντισμὸν καὶ τὴν φαντασίαν ἢ ἀκόμη καὶ πολιτικὰ ἐλατήρια, εἰς τὰ ὅποια διάφοροι ἱστορικοὶ καὶ ἐρευνηταὶ ἀποδίδουν ταύτην (σ. 44). Δηλ. ὁ σ. διαστελλεῖ σαφῶς τὸ κίνητρον, τὸ ὅποιον ὠδήγησε τὸν 'Αλέξανδρον εἰς τὸ μαντεῖον, ἀπὸ τὰ διάφορα προβλήματα, τὰ ὅποια ἀσχολοῦν αὐτὸν καὶ διὰ τὰ ὅποια ζητεῖ τὸν χρησὸν ἀπὸ τοῦ μαντεῖον.

Μία ἀνάλυσις τῆς ἐργασίας, νομίζω, εἶναι ἀπαραίτητος πρὸς κατανόησιν τῆς θέσεως τοῦ κ. Σδράκα.

Τὸ ἔργον ὁ σ. διαιρεῖ εἰς τρία κεφάλαια. Εἰς τὸ πρῶτον (11-38), τὸ καὶ κύριον, πραγματεύεται περὶ τῆς πορείας τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὴν 'Οασιν Σίβια τῆς Λιβύης καὶ περὶ τοῦ θέντος χρησιμοῦ ὑπὸ τοῦ μαντείου καὶ τῶν διαιρηθέντων μεταξύ τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοῦ προφήτου-ιερέως ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ δεύτερον (39-85) ἐρευνᾷ ποῖα ἡ θέσις τοῦ 'Αλεξάνδρου τότε καὶ μετέπειτα ἔναντι τοῦ χρησιμοῦ τοῦ μαντείου καὶ εἰς τὸ τρίτον (86-108) μελετᾷ ἀκροθιγῶς τὸ πολυσυζητηθὲν θέμα περὶ τῆς θεοποιήσεως τοῦ 'Αλεξάνδρου, ἡ ὁποία συνδέεται ἐν μέρει μὲ τὴν ἀναγνωρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ μαντείου καταγωγὴν του ἐκ τοῦ 'Αμμωνος-Διός.

'Εκαστον τῶν τριῶν τούτων κεφαλαίων ὑποδιαιρεῖται εἰς ὑποκεφάλαια, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ σ. ἀναπτύσσει ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τὰ ἐπὶ μέρους θέματα τῶν κεφαλαίων. Οὕτως εἰς τὸ ὑπ' ἀριθμ. 1 τοῦ πρώτου κεφαλαίου ἐξετάζει πότε τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος ἰδρύθη εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον καὶ πῶς τοῦτο ἐγίνε γνωστὸν εἰς τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου καὶ ἰδίως εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον, ὅστις τουλάχιστον ἀπὸ τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος ἐθεώρει τοῦτο ἰσάζιον καὶ ἰσότημον μὲ τὰ μεγαλύτερα ἑλληνικὰ μαντεῖα, ὡς τὰ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Δωδώνης. Εἰς τὸ 2 ἐκθέτει ποῖα ἦτο ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ θέσις τοῦ 'Αλεξάνδρου μετὰ τὴν νίκην του εἰς τὴν 'Ισθὸν καὶ πρὸ τῆς ἐξορμῆσεώς του εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον καὶ πρὸ παντὸς ποῖα ἡ πολιτικὴ, τὴν ὁποίαν ἐτήρησεν οὗτος ἔναντι τοῦ αἰγυπτιακοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερῶν του ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Πέρσας βασιλεῖς Καμβύσην καὶ 'Ωζον, οἵτινες δὲν ἐσεβάζθησαν ταῦτα. 'Ο 'Αλέξανδρος, κάμων ἀρχὴν τῆς φιλειρηνικῆς πολιτικῆς ἔναντι τῶν ὑποτασσομένων λαῶν, συνήψυσεν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὸ στέμμα τῆς Αἰγύπτου, ἀναδειχθεὶς συνεχιστῆς τῶν Αἰγυπτίων Φαραῶν, καὶ ὡς τοιοῦτος ἐνεφανίσθη εἰς τὸ ἱερὸν «οὐχί ὡς κατακτητῆς ἢ ἡγεμὸν τοῦ τόπου, ἀλλ' ὡς γνήσιος Φαραῶν, ἐνσαρκωτῆς τῆς μεγάλης Αἰγυπτιακῆς θεότητος». Εἰς τὸ 3 (16-24) ὁ σ. μὲ βάσιν τὴν σχετικῶς πλουσίαν παράδοσιν περιγράφει τὴν ἐπιπονον, ὅσον καὶ ἐπικίνδυνον πορείαν τοῦ 'Αλεξάνδρου πρὸς τὸ 'Ιερὸν τοῦ θεοῦ 'Αμμωνος. 'Η περιγραφὴ εἶναι παραστατικὴ καὶ ἀκριβῆς. Μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν δυνάμεθα νὰ συμφωνήσωμεν μὲ τὸν συγγραφέα, ἂν δηλ. ἡ ἐπίσκεψις τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐγίνε μετὰ τὴν κτίσιν τῆς 'Αλεξανδρείας, ὅπως μᾶς παραδίδει ὁ 'Αρριανός, 'Ανάβ. III 1, 5 καὶ 2, 1 καὶ ὁ Πλούταρχος, 'Αλεξ. 26, 4 ἢ πρὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς κατὰ τὸν Κοῦρτιον IV, 7 καὶ 'Ιουστίνον XI, 11 καὶ Διόδωρον XVII, 52. 'Ο κ. Σδράκας πιστεύει ὅτι αὕτη ἐγίνε πρὸ τῆς κτίσεως τῆς 'Αλεξανδρείας καὶ ἄρα πρὸ τῆς ἐπελεύσεως τοῦ χειμῶνος καὶ ὄχι κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 331 π.Χ., ὅπως παραδέχονται οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν, καὶ ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος δὲν θὰ ἐπέτρεπεν εἰς ἐαυτὸν νὰ ἀπομακρυνθῆ τῶν βάσεων, παρεκκλίνων εἰς τὴν Λιβυκὴν ἔρημον ἀπέχουσαν 250 χλμ., καὶ νὰ ἀπουσιάσῃ ἐπὶ μακρὸν ἀπὸ τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, καθ' ὃν χρόνον ὁ Δαρεῖος πυρετωδῶς προετοιμάζετο πρὸς ἀντιμετώπισίν του. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὄχι μόνον ἡ παρέκκλισις τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Λιβύης ἐπεκρίθη ὑπὸ στρατιωτικῶν, ἀλλὰ καὶ γενικώτερον ἢ ἐκστρατεία κατὰ τῆς Αἰγύπτου. 'Ο Κόμης York von Wartenburg (Kürze Übersicht der Feldzüge Alexanders des Grosse 1897, 31 κ.έ.) κακίζει τὴν ἐπιχειρήσιν τοῦ 'Ελλάδα καὶ τὴν μεταφορὰν τοῦ πολέμου εἰς τὸ πάτριον ἔδαφος. 'Απὸ τὸν φόβον αὐτὸν θὰ ἀνεκουφίζετο μόνον ἂν ἤχρησται τὸν περσικὸν στόλον διὰ τῆς καταλήψεως ὅλων τῶν μεσογειακῶν παραλίων τοῦ περσικοῦ κράτους καὶ φυσικὰ καὶ τῶν αἰγυπτιακῶν. 'Ακριβῶς δὲ τότε, καθ' ὃν χρόνον ἐκτιζε τὴν 'Αλεξανδρείαν, ἐφθασε καὶ ἡ εὐχάριστος εἰδησις εἰς τὸν 'Αλέξανδρον ὅτι καὶ τὰ ὑπολείμματα τῶν περσικῶν κτήσεων

είς τὸ Αἰγαῖον ἀπὸ ἀλλάγησαν τῆς κυριαρχίας τῶν Περσῶν ('Αρρ. 'Ανάβ. II, 2, 3-7) καὶ οὕτως ἦδύνατο πλεόν ἀπερίσπαστος νὰ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὴν παραλιακὴν ζώνην μεταβαίνων εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Δὲν εἶναι δὲ ἄνευ σημασίας ἡ εἰδησις τοῦ Ψευδοκαλλιस्थένου (I, 32, 10 κ.έ.) ὅτι οἱ 'Αλεξανδρεῖς κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἀκόμη χρόνους ἐώρταζον τὴν ἴδρυσιν τῆς πόλεως τὴν 25 Tybi (=20 Ἰανουαρίου), δηλ. πρὸ τῆς ἀνοιξέως, ὅτε ἐγένετο ἡ ἐπίσκεψις εἰς τὸ μαντεῖον. 'Αλλωστε ἡ ἀξιοπιστοτέρα παράδοσις τοῦ Πτολεμαίου ('Αρρ., 'Ανάβ. III, 4, 5), ὅστις τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ 'Αλεξάνδρου τοποθετεῖ μετὰ τὴν κτίσιν τῆς 'Αλεξανδρείας, ἀναφέρει ὅτι οὗτος ἀναχωρῶν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ἐπ' Α ἰ γ ὀ π τ ο υ ἠκολούθησε τὴν εὐθειαν ὁδὸν ὡς ἐπὶ Μ έ μ φ ι ν καὶ ἄρα δὲν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν χρόνον ὅπου, κατὰ τὴν ἀπομνησιν τοῦ σ., θὰ ἐκτίετο ἡ 'Αλεξάνδρεια. 'Η μαρτυρία τοῦ 'Αριστοβούλου ('Αρρ., ἐ.ά.), ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος ἐπανεκάμηνε διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ εἰς τὴν 'Αλεξάνδρειαν δὲν εἶναι πιστευτὴ, καθ' ὅσον οὗτος καὶ ἄλλας τοιαύτας γεωγραφικὰς ἀνακριβείας μᾶς δίδει (βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα, Θεσσαλονικὴ 1955, 14). 'Αντιθέτως ὁ Πτολεμαῖος, καὶ ἂν δεχθῶμεν ὅτι δὲν συμμετεῖχεν εἰς τὴν ἀκολουθίαν κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν εἰς τὸ μαντεῖον, παραμένων ὅμως εἰς τὴν Αἴγυπτον ὡς διοικητὴς ἀπὸ τοῦ 322 π.Χ. καὶ ὡς βασιλεὺς ἀκολουθῶν καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ζωῆς του ἠδύνατο νὰ μάθῃ, ποίαν ὁδὸν ἠκολούθησεν ὁ 'Αλέξανδρος ἐπιστρέφων εἰς τὴν 'Ασίαν, τὴν κατ' εὐθειαν εἰς Μέμφιν παρὰ τὴν ἄγρυσαν εἰς 'Αλεξάνδρειαν. Εἰς τὸ 4 (σελ. 24-38) περιγράφει τὴν συνάντησιν τοῦ 'Αλεξάνδρου μετὰ τοῦ ἱερατοῦ καὶ τὰ διαμειφθέντα μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ προφητεῦντος-ἱερέως εἰς τὸν ναόν. Στηριζόμενος κυρίως εἰς τὸν Στράβωνα, ὅστις ἀκολουθεῖ τὸν Καλλιस्थένον, καὶ ἐρμηνεύων ὀρθότερον καὶ ἄλλας τινὰς πηγὰς (Πλούταρχος, Διόδωρος, Κούρτιος Ροῦφος, Ἰουστίνος) καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ προσφώνησις τοῦ ἱερέως (Δ ἰ ὀ ς υ ἰ ὀ ς), ἡ γενομένη εἰς ἐπὶ κρον ὅλων, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἄπλους χαιρετισμός, ὅπως πιστεύουν οἱ πλείστοι τῶν ἐρευνητῶν (Wilcken, Oertel), ἀλλὰ μᾶλλον χρησμός ἡ μέρος τοῦ δοθέντος χρησμοῦ. 'Ομοίως ὀρθὴ εἶναι ἡ ἄποψις τοῦ ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπακολούθησασαν συζήτησιν μεταξὺ τοῦ 'Αλεξάνδρου καὶ τοῦ ἱερέως ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ πρέπει νὰ συναχθῆ ὅτι ὁ βαθύτερος σκοπὸς τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον ἦτο μὲν ἡ χρησιμοδότησις ἐπὶ τῶν μεγάλων προβλημάτων, τὰ ὅποια ἀπσχόλουν αὐτόν, ἦτοι ἡ ἐπικράτησις του κατὰ τὸν ἐπικείμενον ἀγῶνα καὶ ἡ κυριαρχία αὐτοῦ ἐφ' ὅλοκλήρου τοῦ κόσμου, ὡς καὶ τὸ πρόβλημα τῆς καταγωγῆς του, τὸ κίνητρον ὅμως, τὸ ὅποιον ὠδήγησεν αὐτόν εἰς τὸ χρηστῆριον, ἦτο ἡ βαθεῖα θρησκευτικότης καὶ ὁ μεγάλος σεβασμὸς αὐτοῦ πρὸς τὸ θεῖον. «'Ο 'Αλέξανδρος» ὅπως λέγει ὁ ἴδιος «διὰ τῆς ἐπαφῆς μετὰ τοῦ θεοῦ κατὰ πρῶτον ἐνδιεφέρετο δι' ἱκανοποίησιν ψυχικῆς τινος ἀνάγκης καὶ ὕστερον διὰ πολιτικὴν σκοπιμότητα» (σελ. 34. βλ. καὶ σελ. 43/4).

Εἰς ἐνίσχυσιν τῆς θέσεως ταύτης ὁ σ. προσθέτει ὀλόκληρον κεφάλαιον, τὸ Β', ὅπου εἰς τὰ ἐπι μέρους ὑποκεφάλαια (2-7) ἀσχολεῖται διεξοδικῶς μετὰ τὴν θρησκευτικότητα καὶ εὐσέβειαν τοῦ 'Αλεξάνδρου, μετὰ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ εἰς τὸ θεῖον καὶ τὴν πίστιν του πρὸς τὸν δοθέντα ὑπὸ τοῦ θεοῦ χρησμὸν. Διὰ πολυαριθμῶν παραδειγμάτων, εἰλημμένων ἐξ ὅλης τῆς περι τὸν 'Αλέξανδρον ἀρχαίας γραμματείας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ 'Αλέξανδρος εἰς πᾶσαν ἐκδηλώσιν, δημοσίαν καὶ μὴ, εἰς τοὺς διαφόρους κινδύνους, εἰς τὰς ἐπιτυχίας καὶ χαρὰς, εἰς τὰς θλίψεις καὶ τοὺς πόνους, ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς εὐσεβείας ταύτης καὶ ἀφοσιώσεως πρὸς τὸ θεῖον, συνῴδων δὲ τὰς πράξεις του κατὰ κανόνα μεθρησκευτικὰς τελετὰς καὶ ποικίλων μορφῶν εὐχαριστίας πρὸς τοὺς θεοὺς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ἡ θεοσέβεια τοῦ 'Αλεξάνδρου ἐτονίσθη πολλᾶκις ὑπὸ τῶν ἐρευνητῶν, ἀλλὰ καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον ὁ κ. Σδράκας δίδει δι' αὐτῆς ἱκανοποιητικὴν ἐρμηνεῖαν περὶ τῶν κινήσεων τῆς ἐπισκέψεως τοῦ 'Αλεξάνδρου εἰς τὸ μαντεῖον τοῦ 'Αμμωνος-Διός, ἐνθ' πᾶσαι αἱ ἄλλαι ἀφήνουν ἀπορίας καὶ κενά.

Τὸ Γ' κεφάλαιον, τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν θεοποίησιν τοῦ 'Αλεξάνδρου, θὰ ἦδύνατο νὰ λείπῃ, καθ' ὅσον τὸ θέμα τοῦτο πολὺ ἔχει συζητηθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ε. Beurlier (De divi-

nis honoribus quos acceperunt Alexander et successores eius, Diss. Paris, 1890) και έντεϋθεν και έξαντλητικώς έρευνηθή υπό τών ιστορικών του Μ. 'Αλεξάνδρου, έπειδή όμως ή θεοποίησης έχει σχέση με την έπίσκεψίν του εις τό μαντεϊον, όπου, κατά τόν σ. (σελ. 90), όχι μόνον ή θεία καταγωγή αυτού άνεγνωρίσθη, αλλά και αυτή ή θεία υπόστασις του έμμέσως είχε γίνει παραδεκτή, δικαιολογείται πλήρως ή προσθήκη του κεφαλαίου τούτου. Βεβαίως ουδεις θα είχε την άπαιτησιν να έρευνησθ ό σ. έξ ύπαρχης ένα τόσο ενού θέμα, ως τό της θεοποίησης του 'Αλεξάνδρου, δι' αυτό όρθώς πράττει εξέτάζων τούτο εις γενικώς γραμμάς. Διά του ύποκεφαλαίου δέ (σελ. 98-100), ένθα έρευνή τās περι τών ήγεμόνων και βασιλέων άντιλήψεις τών άσιατικών λαών, αισθητώς ένισχύει την κυριαρχούσαν άποψιν μεταξύ τών ιστορικών ότι ή θεοποίησης του 'Αλεξάνδρου τās ρίζας της έχει εις τās περι ήρώων και θεών άντιλήψεις τών Έλλήνων. 'Η θεοποίησης ζώντος θνητού δέν ήτό τι άσύνηθες εις τούς Έλληνας και εις τό έλληνικόν πνεύμα μέχρι τότε και δέν ήτο συνέπεια άσιατικών επιδράσεων, ως πιστεύουν μερικοί έρευνηταί (βλ. π.χ. 'Απ. Δασκαλάκη, 'Η θεοποίησης του Μεγάλου 'Αλεξάνδρου. Έπιστ. Έπετηρ. Φιλολ. 'Αθηνών 1959/60, σελ. 149). Πολύ όρθως λοιπόν ό σ. τοποθετεί τό πρόβλημα καταλήγων μετά του Birt, Alexander der Grosse u. das Weltgriechentum 446 ότι «ή θεοποίησης του 'Αλεξάνδρου, τουλάχιστον ως προς τόν πυρήνα αυτής, ύπήρξε δημιούργημα τών έν τώ Έλλαδικώ χώρω κρατουσών θρησκευτικών και πολιτικών πεποιθήσεων, ένθ ή περαιτέρω διαμόρφωσις αυτής έδέχθη πολλά στοιχεία έξ 'Ασιατικών παραδόσεων και μάλιστα Αίγυπτιακών και Περσικών».

'Η μελέτη αυτή του κ. Σδράκα όμολογουμένως άποτελεί σημαντική προσφοράν εις την ιστορικήν έπιστήμην, δεικνύει ένημέρωσιν έπι τών προβλημάτων της έσωτερικής πολιτικής του Μ. 'Αλεξάνδρου, με την όποίαν άλλωστε και εις άλλην έκτενεστέραν έργασίαν είχαν άσχοληθή παλαιότερον ('Ο μέγας 'Αλέξανδρος, τό θαύμα τών αιώνων, Νέα 'Υόρκη 1953), χαρακτηρίζεται από έπιστημονικήν ευσυνειδησίαν, άκριβολόγον σκέψιν και κριτικήν και μεθοδικήν ικανότητα. 'Ο σ. κάμνει καλήν χρήσιν τών πηγών, κινείται άνέτως εις την πλουσίαν βιβλιογραφίαν, την σχετικήν με τό θέμα, και είναι γνώστης τών διαφόρων προβλημάτων, τά όποια άπσχόλησαν έσχάτως τούς έρευνητάς. 'Αβλεψίαί τίνες, ως ή έν σελ. 96, ένθα ό Μιλτιάδης ό Κυψέλου έμφανίζεται ως ίδρυτής της Κυρήνης άντι της Θρακικής Χερσονήσου, ή άσημαντος έλλειψις προσφάτου βιβλιογραφίας, π.χ. A. Gitti, Alessandro Magno all' oase di Siwah. Il problema de la fondi, Bari 1953, δέν μειώνουν ποσώς την άξίαν του έργου.

Δ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΤΑΗΣ

'Ι. Π. Μ α μ α λ ά κ η, Τό "Άγιον Όρος ("Άθως) διά μέσου τών αιώνων, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. λβ' + 686 + 24 πίνακες. (Δημοσίευμα της 'Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική βιβλιοθήκη, άρ. 33).

Τά κατ' έτος άνά τόν κόσμον εκδιδόμενα βιβλία περι 'Άγιου Όρους είναι άρκετά εις άριθμόν. 'Αλλά έξ αυτών άναφέρονται εις τό άγιώνυμον όρος γενικώς, άλλα δέ εις έπί μέρους πτυχάς της ιστορίας ή της τέχνης του. Τά πλείστα τών βιβλίων αυτών γράφονται υπό ξένων συγγραφέων εις τās γλώσσας των, έλάχιστα δέ έξ αυτών έχουν καθαρώς έπιστημονικόν χαρακτήρα. Τά υπό Έλλήνων συγγραφέων γραφέντα βιβλία περι "Αθω είναι πολύ όλίγα, τά έξ αυτών δέ έχοντα κάποιαν έπιστημονικήν χροιάν είναι έλάχιστα. Τούτων λαμβανομένων ύπ' όψιν είναι φυσικόν κατ' άρχην να ύποδεχθί κανεις μετά χαράς την ύπό του κ. 'Ι. Μαμαλάκη έκδοσιν τόσον όγκώδους και κατά τās έπιστημονικάς άπαιτήσεις δεόντως τεκμηριωμένου έργου περι της κατ' "Αθω μοναστικής πολιτείας. 'Εξαιρέσει τών έργων του